

УДК 787.6:378.6

Березуцька Марина Сергіївна
викладач Дніпропетровської академії музики
ім. М. Глінки
bermarser@ua.fm

ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ БАНДУРИСТІВ

Мета дослідження – проаналізувати процес еволюції освітньої системи бандуристів. **Методологія дослідження.** Були використані методи системного, історичного, педагогічного та мистецтвознавчого аналізу, засновані на принципах комплексності та послідовності. **Наукова новизна.** Проведено аналіз еволюції освітньої системи бандуристів від витоків виникнення бандурного мистецтва до наших днів. Простежено механізми причинно-наслідкових взаємозв'язків еволюційних змін конструкції інструмента, виконавського репертуару і системи підготовки бандуристів у різні історичні періоди. **Висновки:** сучасна багаторівнева система безперервної професійної освіти бандуристів є результатом еволюційного розвитку системи навчання кобзарів XVII-XVIII ст., традиції якої вона успадкувала та органічно інтегрувала. Розвиток освітньої системи бандуристів відбувався у прямій залежності від еволюції конструкції інструмента і жанрово-стильового розмаїття репертуару. Найбільш значні перетворення в системі професійної підготовки бандуристів відбулися в ході академізації бандурного мистецтва в середині XX століття.

Ключові слова: бандура, бандурне мистецтво, кобзар, музична освіта.

Березуцкая Марина Сергеевна, преподаватель кафедры народных инструментов Днепропетровской академии музыки им. М. Глинки

Эволюция системы образования бандуристов

Цель работы – проанализировать процесс эволюции образовательной системы бандуристов. **Методология исследования.** Были использованы методы системного, исторического, педагогического и искусствоведческого анализа, основанные на принципах комплексности и последовательности. **Научная новизна.** Проведен анализ эволюции образовательной системы бандуристов от истоков возникновения бандурного искусства до наших дней. Прослежены механизмы причинно-следственных взаимосвязей эволюционных изменений конструкции инструмента, исполнительского репертуара и системы подготовки бандуристов в различные исторические периоды. **Выводы:** современная многоуровневая система непрерывного профессионального образования бандуристов является результатом эволюционного развития системы обучения кобзарей XVII-XVIII вв., традиции которой она унаследовала и органично интегрировала. Развитие образовательной системы бандуристов происходило в прямой зависимости от эволюции конструкции инструмента и жанрово-стилевого разнообразия репертуара. Наиболее значительные преобразования в системе профессиональной подготовки бандуристов произошли в ходе академизации бандурного искусства в середине XX века.

Ключевые слова: бандура, бандурное искусство, кобзар, музыкальное образование.

Berezutskaya Marina, Teacher of the Department of Folk Instruments Dnipropetrovsk M. Glinka Academy of Music
Evolution of education system of bandura players

The purpose of the research is to study the evolution of education system of bandura players. The **methodology** of research comprises methods of system, historical, pedagogical, musicological and art analysis based on the principles of comprehensiveness and consistency. **Scientific novelty** of the research lies in the analysis of the evolution of bandura player education system from the beginnings to the present day. The mechanisms of the cause-and-effect relations of evolutionary changes in the instrument design, performing repertoire and the bandura player training system in different historical periods are traced. **Conclusions.** Modern multi-level system of continuous professional education of bandura players is the result of the evolutionary development of the kobza-player training system of XVII-XVIII centuries, which traditions were inherited and integrated organically. The bandura player education system developed in relation to the evolution of the instrument design and the genre-style variety of the repertoire. The most significant changes in the system of professional training of bandura players occurred during the academicization of bandura art in the middle of the twentieth century.

Keywords: bandura, bandura art, kobzar, music education.

Бандура – український національний музичний інструмент, історія походження якого досі викликає багато питань. За однією з версій бандура виникла від іншого, більш давнього і безперечно спорідненого їй українського інструменту – кобзи. Більшість вчених вважають історію цих двох інструментів нерозривно пов'язаною, у зв'язку з чим вони вивчаються одночасно. Обидва інструменти за кілька століть зазнали істотних змін у своїй конструкції, еволюціонували: кобза – меншою мірою, бандура – більшою. Конструкційні удосконалення розширили технічні можливості інструментів, що спричинило зміни як в виконавській техніці так і в репертуарі та системі навчання. Історія еволюції конструкції бандури добре вивчена такими науковцями, як В. Дутчак, О. Ніколенко, І. Панасюк. Не менш ретельно зусиллями таких науковців, як Н. Морозевич, Т. Слюсаренко, С. Вишневської досліджено розвиток репертуару бандуристів. Добре вивчена еволюція виконавської майстерності у роботах Л. Павленко, Н. Брояко, В. Мішалова. Розвиток і вдосконалення системи навчання бандуристів представляє не менший інтерес, проте це питання досліджено лише фрагментарно.

Актуальність теми дослідження визначається недостатністю наукових досліджень еволюції освітньої системи бандуристів, а також важливістю подальшого вдосконалення форм і методів навчання бандуристів.

Мета дослідження – проаналізувати закономірності еволюції освітньої системи бандуристів.

Наукова новизна. Вперше проведено аналіз еволюції освітньої системи бандуристів від витоків виникнення бандурного мистецтва до наших днів. Простежено в хронологічній послідовності механізми причинно-наслідкових взаємозв'язків еволюційних змін конструкції інструменту, репертуару і системи підготовки бандуристів у різні історичні періоди.

Виклад основного матеріалу. В даний час під терміном "професійна освіта бандуриста" мається на увазі багатоступеневе навчання на трьох освітніх рівнях (музична школа, музичний коледж, музична академія), де забезпечується комплексність і багатогранність підготовки фахівців (сольне, ансамблеве виконання, оволодіння диригентськими навичками, основами педагогічної майстерності). Професійна підготовка бандуристів передбачає подальшу професійну діяльність фахівців: виконавську у якості соліста або артиста ансамблю чи капели бандуристів, педагогічну, диригентську, наукову і навіть композиторську [11]. Оскільки процес академізації для бандури фактично завершився у 60-х роках XX століття, то сучасна система освіти бандуристів володіє не тільки всіма ознаками професіоналізму, а й побудована на принципах академізму. Академічною вважається освіта, заснована на діалектичному поєднанні принципів накопичення і збереження знань – з одного боку, і безперервного розвитку – з іншого [5]. Сформовані школи бандурного виконавства, які функціонують в Києві (з 50-х рр.), Львові (з 60-х рр.), Одесі (з 80-х рр.), Харкові (з 90-х рр.) вважаються академічними.

Для здійснення аналізу еволюції професійної освіти бандуриста необхідно в хронологічному порядку простежити процес формування і вдосконалення базисних компонентів освітньої системи: уніфікації та удосконалення музичного інструмента, відкриття класів бандури у спеціалізованих навчальних закладах, підготовка висококваліфікованих кадрів, вдосконалення методики викладання, видання методичних посібників, створення різноманітного педагогічного та концертного репертуару, побудова системи музичної освіти від школи до ВНЗ.

Якщо перші зображення "кобзоподібного" інструмента з'явилися на фресках київського собору св. Софії в XI столітті, то перші письмові згадки про кобзу (у латино-персько-куманському словнику) датуються 1303 роком. Перші згадки про бандуру і бандуристів відносяться до XV століття. За найбільш обґрунтованими науковими даними саме тоді до основних струн кобзи, які йшли по ручці, були додані короткі струни – так звані приструнки. З того часу цей інструмент все частіше стали називати бандурою. Практично з самого початку існування бандури шляхи двох українських музичних інструментів почали розходитися. Кобза від самого початку була "народним" інструментом і навіть зазнавши за кілька століть певних конструктивних змін, зберегла свою автентичність. Вже перші згадки про бандуристів свідчили, що вони розцінювалися як елітні музиканти при дворах українських гетьманів, польських королів та російських царів. Раніше інших в літописи потрапили придворні музиканти-бандуристи польських королів Владислава III – Рафал Тарашко (1441 р.) і Жигмона I – Чурило (1498 р.) [4].

Перші більш-менш докладні описи навчання кобзарській справі пов'язані з "кобзарськими цеховими братствами", діяльність яких регламентувалася Магдебурзьким правом, що поширилося на територію України в XV столітті. Точні дати формування перших кобзарських цехів невідомі, але завдяки тому, що вони проіснували практично до кінця XIX століття, збереглися детальні описи процесу навчання кобзарів. Спеціальну освіту кобзарі отримували у цехового "панмайстра" ("панотця"), який навчав учнів співу та грі на інструменті. Він же був і духовним наставником. Навчання як правило тривало близько трьох років, в залежності від здібностей учня. За цей час він повинен був засвоїти правила та звичаї братства, навчитися грати на інструменті, вивчити основну частину кобзарського репертуару, яку складали псалми, молитви, релігійні та історичні пісні, думи, а також опанувати цеховою "лебійською" мовою. Остання була засобом конспірації і збереження таємних цехових законів і правил. Вся система знань зберігалася в так званих "Устиянських книгах" (усних) і передавалася від вчителя до учня як настанови. В "Устиянські книги" не можна було нічого додати, їх вивчали напам'ять – це були вірші або речитативи [9]. Репертуар і виконавські навички переймалися "на слух" та "на дотик" за принципом "роби, як я". По завершенні навчання проводився іспит на зборах цеху, т.зв. "визвілка". Протягом перших десяти років після "визвілки" колишній учень носив звання "меншого", і тільки згодом, збагативши свій репертуар, він ставав вільним кобзарем і отримував право брати учнів. Така система навчання вже містить певні ознаки професійної освіти: є система навчання з особливою методикою викладання (не слід забувати, що кобзарі були незрячими), є певний термін навчання. Не можна не пошкодувати про втрачені традиції боротьби за якість підготовки випускника: пан-отця учня, що "провалив" іспит, зазвичай позбавляли права брати учнів на кілька років. Не менш суворими були закони кобзарських цехів-братств і щодо збереження професійних таємниць навчання кобзарському мистецтву. Порушнику заборони могли за просто "відрізати торбу", тобто заборонити заробляти кобзарством, могли ще й побити при цьому.

У 1652 році гетьман Б. Хмельницький видав універсал про організацію при кобзарських цехах шкіл по підготовці кобзарів і взяв їх під свою опіку. Це були перші музичні школи на Україні. Грі на кобзі стали вчити у січових козацьких школах. Вчителями в них були козаки-кобзарі, що за віком або через каліцтва не могли володіти зброєю. Заняття з учнями вони проводили індивідуально. Проіснували січові школи до ліквідації Запорізької Січі у 1775 році [2].

Острозька академія (заснована у 1576 р.) та Києво-Могилянська академія (заснована у 1632 р.) поєднували в собі риси академії наук і академії мистецтв, в них серед "семи вільних наук" вивчалася і музика. Програма навчання включала хоровий спів, інструментальне виконавство (в тому числі і на бандурі), теорію музики, композицію, музичне оформлення театральних вистав.

У XVIII ст. на Лівобережній Україні з ініціативи місцевих архієреїв відкривалися колегіуми – вищі навчальні заклади мистецтвознавчого спрямування. Чернігівський колегіум був відкритий у 1700 році, Харківський – у 1726, Переяславський – у 1738 році. До середини XVIII ст. в колегіумах було вісім класів, повний курс тривав в середньому 12 років. Музична освіта передбачала хоровий спів, гру на музичних інструментах (флейті, сопілці, гобої, валторні, скрипці, козацьких трубах, цимбалах, бандурі та віолончелі), а також основи музичної грамоти [8].

1738 році за царським наказом була відкрита перша державна музична школа в місті Глухові (резиденція гетьманів Лівобережної України), яка стала фундаментом професійної музичної освіти в Україні. У школі навчали гри на інструментах: "на скрипицах, на гусле и на бандуре с тем, чтобы лучших из них посылать ко двору" [1, 614], також навчали співу в хорі і музичної грамоти.

Якщо оцінювати організацію освітнього процесу в Острозькій та Києво-Могилянській академіях, колегіумах і Глухівській музичній школі, то можна сміливо вважати його професійним. При навчанні використовувалися не кобзи, а бандури (подробіці про конструктивні особливості інструменту не збереглися). Учнями були зрячі, а не сліпі. Освіту викладачів цих навчальних закладів можна розцінювати як вищу або середню музичну. В академіях і колегіумах студенти отримували фактично університетську освіту ("сім вільних наук"). Музична освіта там була дворівнева, а форма її організації за сучасними мірками може бути розцінена як "система коледж-академія в рамках інтегрованого ВНЗ-комплексу". Глухівська музична школа по сучасними критеріями відповідає музичному коледжу.

У сільській місцевості кобзарі об'єднувалися у товариства – старцівські братства-школи. Серед центрів кобзарських братств були містечка Комашня, Зіньків, Лохвиця, Мена, Сосниця, Богодухів та ін. Територіальна діяльність кобзарських братств-шкіл мала глибоке коріння в організації старечих братств, які були в XIX ст. в усіх районах Полтавщини, Харківщини і Чернігівщини. Цехові центри бандуристів поширювались по всій етнографічній території [7]. Наукові дослідження М. Лисенка, Ф. Колесси, Д. Ревуцького та Г. Хоткевича кінця XIX – поч. XX ст. свідчать про наявність професійної кобзарської освіти, яка сформувалася в середовищі трьох кобзарських шкіл: Чернігівської, Полтавської та Зіньківської (Харківської). Кожна з цих шкіл стверджувала свій власний спосіб гри і тримання інструменту, специфічні ознаки інструментарію, своїх вчителів-наставників, свою виконавську манеру і репертуар.

Отже, вперше в історії розвитку кобзарського (бандурного) мистецтва зафіксовано наявність необхідних умов і ознак професійної музичної освіти: певний період навчання (як правило три роки); існування рівнів освіти (перший – навчання у пан-майстра, другий – накопичення репертуару протягом 10 років, третій – тривав до кінця життя та полягав в опануванні "устиянських книг"); управління в системі підготовки кобзарів, перевірка якості знань, розподіл т.зв. "випускників" та закріплення за ними певних територій для професійної діяльності.

У другій половині XIX ст. старцівські цехи-братства, що створили професійну основу кобзарства, припинили свою діяльність, але наприкінці XIX ст. етнографічні дослідження кобзарського мистецтва спричинили широкий резонанс, внаслідок якого значно активізувався інтерес усього суспільства до інструмента, виконавців і репертуару.

Одним із поворотних періодів у розвитку кобзи та бандури став початок XX століття, коли відбулося принципове розділення шляхів розвитку кобзарського і бандурного мистецтва. Перше остаточно утвердилося на позиціях традиційного мистецтва, а друге пішло шляхом академізації. Важливу місію в популяризації і академізації бандури зіграв видатний музикант, педагог і науковець Г. Хоткевич (1877-1938), який став засновником професійного письмового (нотного) способу викладання гри на бандурі та "основоположником засад концертного типу бандурного виконавства" [3, 78]. Значним кроком в напрямку академізації бандурного мистецтва, а також залучення до його лав багатьох нових прихильників стало відкриття М. Лисенком у 1908 році курсів бандурної гри в Музично-драматичній школі в Києві та створення спеціального відділу (комітету), який займався виключно бандурою і бандуристами. У 1909 р. у Львові виходить перша частина "Підручника гри на бандурі" Г. Хоткевича. Діяльність М. Лисенка та Г. Хоткевича на початку XX ст. намітила шлях для подальшого розвитку бандурної освіти: відкриття освітніх центрів (класів, курсів, гуртків бандури), розробка методичних основ гри на інструменті та співу, створення методичної бази, формування репертуару як для сольного виконавства так і для колективного, залучення широкого кола прихильників бандурної справи та популяризація бандурного мистецтва.

У 1926 р. Г. Хоткевич очолив клас бандури в Харківському музично-драматичному інституті. Були придбані інструменти єдиного зразка, створений оригінальний інструментальний і вокальний репертуар, розроблена нова методика викладання гри на бандурі, в основу якої було покладено органічне поєднання кобзарських традицій і сучасної музичної культури – "традиційний кобзарський репертуар збагачується творами композиторів-класиків" [10, 19]. Клас бандури Харківського музично-драматичного інституту став не тільки місцем професійної бандурної освіти в Україні, а й першим методичним центром – протягом 20-30-х рр. Г. Хоткевич продовжує свої дослідження і пише ряд наукових та мето-

дичних робіт, які присвячені історії та розвитку інструмента та бандурного мистецтва. Друге видання "Підручника гри на бандурі" у трьох томах (1929-31 рр.) стало підсумком науково-методичного осмислення досягнень бандурного мистецтва.

У 1937 році було відкрито клас бандури в Київському музичному училищі ім. Р. Глієра. Друга половина XX ст. відзначена виходом підручників: "Школа гри на бандурі" В. Кабачка і Е. Юцевича (1958), "Школа гри на бандурі" М. Опришка і А. Омельченка (1967), "Школа гри на бандурі" А. Омельченка (1977), "Школа гри на бандурі" С. Баштана і А. Омельченка (1984).

Процеси, що розділили традиційне кобзарство і академізоване бандурне мистецтво в Україні у XX ст., активно протікали за кордоном – в українських діаспорах. Одним з яскравих представників "кобзарського напрямку" був З. Штокалко, який написав наприкінці 50-х років XX століття "Кобзарський підручник", де він виступає проти вдосконалення та хроматизації бандури, а також виконання на ній творів світової класики, написаних для інших інструментів. Іншим видатним представником діаспори був В. Ємець, який створив у 1918 році першу капелу бандуристів в Україні (у Києві) і тим поклав початок ансамблевого розвитку інструмента, що остаточно визначило відмежування бандури від традиційної кобзи. Як і Г. Хоткевич, В. Ємець вніс величезний внесок в удосконалення конструкції інструмента. Він прагнув створити бандуру, технічні можливості якої дозволили б легко виконувати твори, написані для фортепіано [6].

Важливим для етапу становлення і розвитку професійної бандурної освіти стала уніфікація та удосконалення інструмента. Кожна кобза та бандура до XX ст. була унікальною – кожен майстер виготовляв інструмент як умів, тому усі бандури відрізнялися одна від одної за конструкцією, формою, кількістю струн, а також за строем. Уніфікація та хроматизація інструмента стала необхідною умовою для функціонування бандури в новому для неї статусі академічного концертного інструмента. Хроматизувати бандуру намагалися багато фахівців, але найбільшого успіху було досягнуто майстром І. Склярком. Остання конструкція бандури І. Скляра об'єднала виконавські і технічні можливості київського і харківського типу бандури. Це вже був концертний інструмент з можливостями гри у всіх тональностях, який і сьогодні є основним в педагогіці та концертній практиці, хоча сам процес удосконалення інструмента триває і досі. Поява в середині минулого століття уніфікованого і універсального за своїми художніми якостями інструмента призвело до збільшення різноманітності репертуару: з'являються нові оригінальні твори для бандури українських композиторів, а також перекладення, транскрипції і аранжування творів світових композиторів-класиків.

Сучасна освітня система бандуристів має всі ознаки академічної. Класи бандури існують в усіх музичних ВНЗ України, в Національній академії музики України ім. П.І. Чайковського є кафедра бандури. Навчання ведеться на модернізованих, сучасних бандурах. У викладанні використовуються сучасні педагогічні методики, поповнюється і вдосконалюється методична база. Постійно розширюється репертуар як за рахунок нових оригінальних творів українських композиторів, так і за рахунок перекладань для бандури кращих взірців світової музики від класики до сучасних напрямків музичного мистецтва. У наявності всі ознаки того, що еволюційний розвиток бандурного мистецтва триває у всіх його проявах.

Відтак, в еволюції освітньої системи бандуристів можна виділити такі періоди:

- "кобзарський доцеховий" – з моменту виникнення кобзи та бандури і до організації "кобзарських цехів-братств": кобза і бандура не мали суттєвих відмінностей в конструкції, способах та прийомах гри, методи навчання не відрізняються. Навчання проводиться індивідуально "на слух" і "на дотик";

- "кобзарський цеховий" – з моменту організації "цехів" до середини XIX ст.: професійна система навчання, певні терміни навчання у пан-майстра, підпорядкування цеховим правилам продовж подальшої професійної діяльності;

- "період зародження академізації" – з моменту відкриття академій, колегіумів і Глухівської музичної школи і до кінця XVIII століття: викладачі з вищою (за мірками того часу) освітою, зрячі студенти, нотна грамота, основи теорії музики, композиції і диригування;

- "період активної академізації" – з початку XX ст. до середини 1960-х років: ансамблеве виконавство, хроматичний музичний інструмент, поява підручників гри на бандурі, створення методичної бази, розширення репертуару, відкриття класів бандури спочатку у школах, потім у навчальних закладах, ступеневе навчання від початкового до вищого рівня освіти.

Висновки. Сучасна багаторівнева система безперервної професійної освіти бандуристів є результатом еволюційного розвитку системи навчання кобзарів XVII-XVIII ст., традиції якої вона успадкувала та органічно інтегрувала. Розвиток освітньої системи бандуристів відбувався в прямій залежності від еволюції конструкції інструмента і жанрово-стильового розмаїття репертуару. Найбільш значні перетворення в системі професійної підготовки бандуристів відбулися в ході академізації бандурного мистецтва в середині XX століття.

Література

1. 7656. Именной указ от 14 сентября // Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. – Собрание 1-е: в 45 т. – Т. X : 1737–1739. – СПб. : Второе отд. Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1830. – С. 614.

2. Біліченко В. Розвиток музичної освіти в Україні у період козацької доби (гетьманщини) / В. Біліченко // Збірник наукових праць ДДПУ ім. Івана Франка "Людинознавчі студії". – 2015. – С. 34-41.
3. Бобечко О.Ю. Становлення професійної бандурної освіти в контексті її фемінізації / О.Ю. Бобечко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. – 2014. – №. 2. – С. 76-82.
4. Бойко О.Ю. Бандура як засіб національного виховання української молоді (історичний аспект) / О.Ю. Бойко // Педагогіка та психологія. – 2013. – №. 44. – С. 118-125.
5. Васильєва Н.В. Виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів педагогічних університетів: сутність та характеристика основних понять / Н.В. Васильєва // Витоки педагогічної майстерності. Серія "Педагогічні науки": зб. наук. праць ПНТУ ім. В.Г. Короленка. – 2014. – С. 15-21.
6. Дружба І.С. Методические разработки бандуристов Зиновия Штокалка и Василия Емца / І.С. Дружба // Таврические студии. Серия: Искусствоведение. – 2014. – № 5. – С. 109-114.
7. Омельченко А.Ф. Розвиток кобзарського мистецтва на Україні / А.Ф. Омельченко // Науковий вісник НМАУ імені П.І. Чайковського. – 2013. – №. 101. – С. 146-161.
8. Ткаченко О.М. Мистецька освіта в колегіумах Лівобережної України (XVIII–початок XIX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / О.М. Ткаченко. – Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди, 2015. – 24 с.
9. Хай М.Й. Структура кобзарсько-лірницьких товариств: цеховий статут і цехове арго, етнопедагогічні засади і реконструкція / М.Й. Хай // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. – 2014. – №. 2. – С. 116-128.
10. Хоткевич Г.М. Бандура та її можливості / Г.М. Хоткевич; передмова В. Мішалова. – Х. : Глас – Майдан, 2007. – 92 с.
11. Чернецька Н.Г. Бандурне мистецтво Волині: від аматорства до професіоналізму / Н.Г. Чернецька // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2015. – № 21. – С. 144-150.

References

1. 7656. Nominal decree of September 14. Complete collection of laws of the Russian Empire since 1649. Vol. X: 1737–1739. St. Petersburg: Kantselyariya Yego Imperatorskogo Velichestva, 1830, 614 [in Russian].
2. Bilichenko, V. (2015). Development of musical education in Ukraine during the hetmanship. Zbirnyk naukovykh prats' DDPU im. Ivana Franka "Lyudynoznavchi studiyi", 34-41 [in Ukrainian].
3. Bobechko, O.Yu. (2014). The formation of the professional bandura's education in the context of its feminization. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Mystetstvosnavstvo, 2, 76-82 [in Ukrainian].
4. Boyko, O.Yu. (2013). Bandura as a means of national education of Ukrainian youth (historical aspect). Pedagogika ta psihologiya, 44, 118-125 [in Ukrainian].
5. Vasylyeva, N.V. (2014). Education of musically-academic creativity gifted students pedagogical university: contents and characteristics of basic concepts. Vytoky pedahohichnoyi maysternosti. ser. Pedahohichni nauky: zb. nauk. prats' PNTU im. V.H. Korolenka, 15-21 [in Ukrainian].
6. Druzhha, I.S. (2014). The methodical activities of Zinovij Shtokalka and Vasilij Yememets. Tavrycheskye studyy. Seryia: Yskusstvovedenye, 5, 109-114 [in Ukrainian].
7. Omelchenko, A.F. (2013). The development of the kobzar art in Ukraine. Naukovyi visnyk NMAU imeni P.I. Chaikovskoho, 101, 146-161 [in Ukrainian].
8. Tkachenko, O.M. (2015). Art Education in Colleges Left-Bank Ukraine (XVIII-beginning of XIX century). Extended abstract of candidate's thesis. Pereyaslav-Khmelnitsky: Pereyaslav-Khmelnitsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University [in Ukrainian].
9. Hay, M.Y. (2014). Structure kobza-lyre societies: the guild regulations and the guild charter ARGO ethnopedagogical principles and reconstruction. Naukovi zapiski. ser.: Mistetstvosnavstvo, 2, 116-127 [in Ukrainian].
10. Khotkevych, H.M. (2007). Bandura and its possibilities. Kharkiv: Hlas – Maidan [in Ukrainian].
11. Chernets'ka, N.H. (2015). Bandore Performing Art of Volyn: from Amateur to Professional Manner. Ukrayins'ka kul'tura: mynule, suchasne, shlyakhy rozvytku: Naukovi zapysky Rivnens'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu, 21, 144-150 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017 р.